

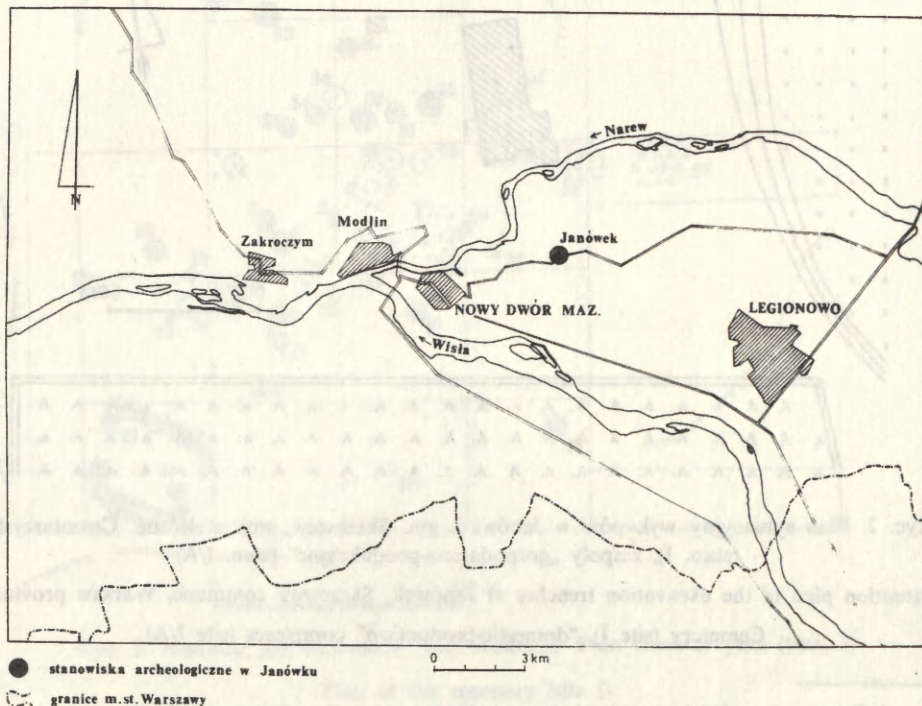
Okres lateński i wpływów rzymskich

JERZY GŁOSIK

NOWE DANE DO POZNANIA KULTURY GROBÓW KŁOSZOWYCH

Prowadzone przez Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, kompleksowe badania stanowiska kultury grobów kłoszowych w Janówku koło Nowego Dworu Mazowieckiego, woj. stołeczne (ryc. 1 – mapka), przyniosły interesujące wyniki. W niniejszym komunikacie przytaczamy ich ważniejsze rezultaty.

Badaniami archeologicznymi w Janówku objęty został kilkuhektarowy cypel wysokiego tarasu nadzalewowego starorzecza Narwi. W jego części „centralnej”, w miejscu oddalonym około 150 m od wyraźnie górującej nad podmokłymi łąkami krawędzi owego tarasu, przebadano w sposób systematyczny cmentarzysko ciałopalne grobów kłoszowych, pochodzące z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego (zwanego również okresem przedrzymskim). Późniejsze roboty

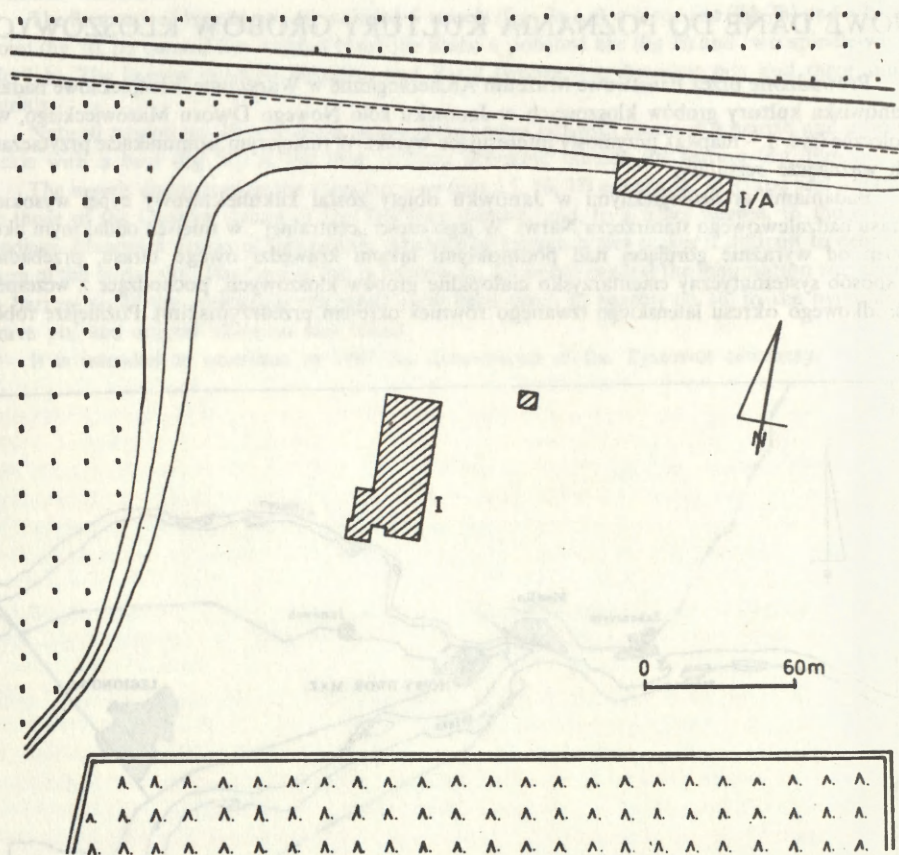

Ryc. 1. Mapka okolic Nowego Dworu Mazowieckiego
Map of the surroundings of Nowy Dwór Mazowiecki

ziemne podejmowane na tym terenie¹ przyniosły odkrycie nad skarpią (ryc. 2 – plan sytuacyjny wykopalisk) kilku obiektów o charakterze „gospodarczo-produkcyjnym”, które po przebadaniu okazały się współczesnymi z cmentarzyskiem w Janówku.

Na obszarze około 7 arów przebadanego cmentarzyska w Janówku (ryc. 3 – plan cmentarzyska), odkryto 65 obiektów, z których mniej więcej połowa, a ściślej 33, były grobami jamowymi, 11 kloszowymi i 7 popielnicowymi. Odkryto również domniemane miejsce palenia zmarłych. Pomiedzy zespołami grobowymi występowały paleniska obrzędowe oraz skupiska ceramiki.

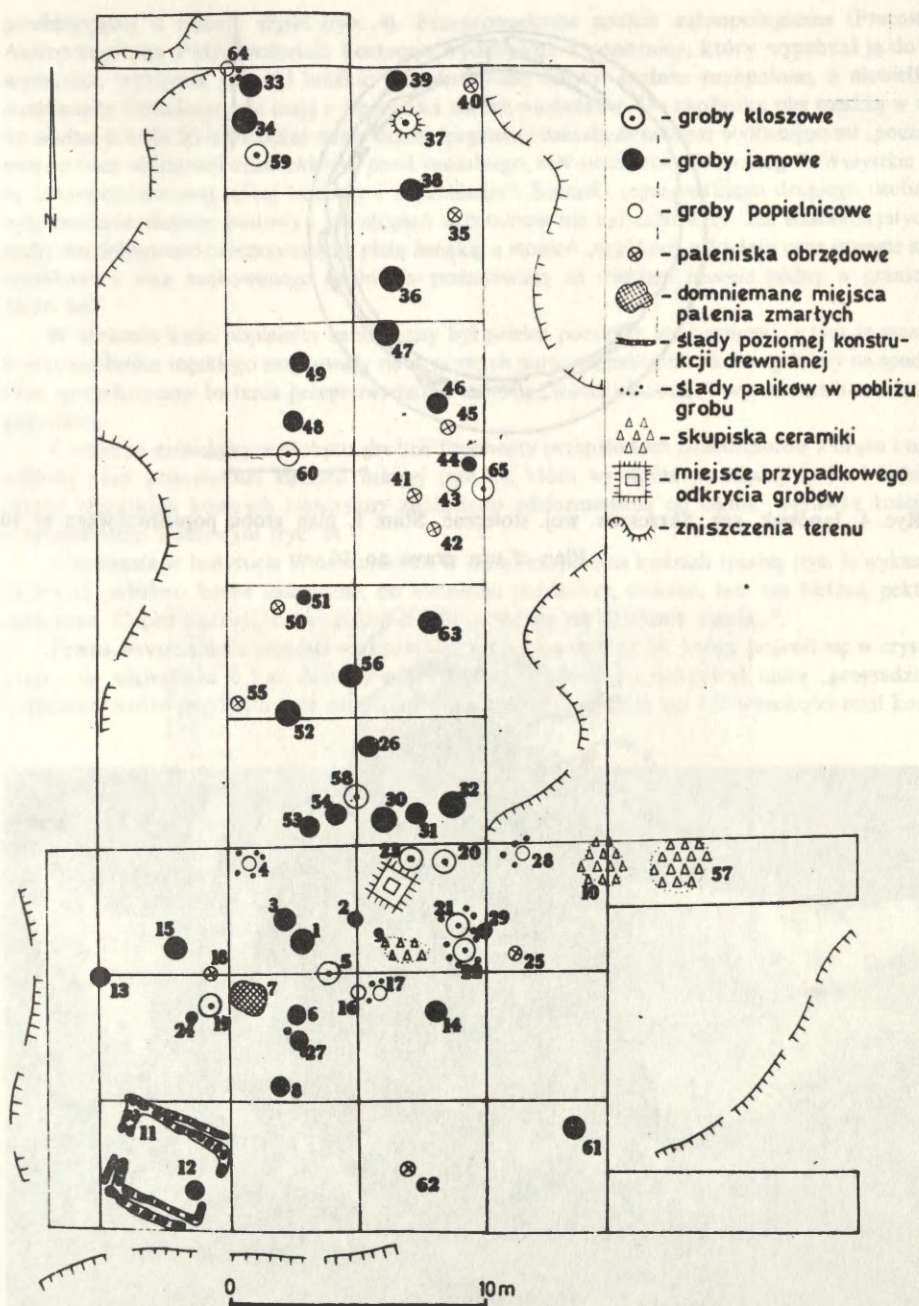
Dość interesujący obiekt przedstawiał grób popielnicowy nr 16, który pojawił się na głębokości 0,55 m w czystym piasku. Popielnica „baniasta” kształtu wazowatego zdobiona była parami spłaszczonych guzów, z których dwie zachowały się na wysokości listwy „karbowanej”,

Ryc. 2. Plan sytuacyjny wykopów w Janówku, gm. Skrzyszew, woj. stołeczne. Cmentarzysko (stan. I), zespoły „gospodarczo-produkcyjne” (stan. I/A)

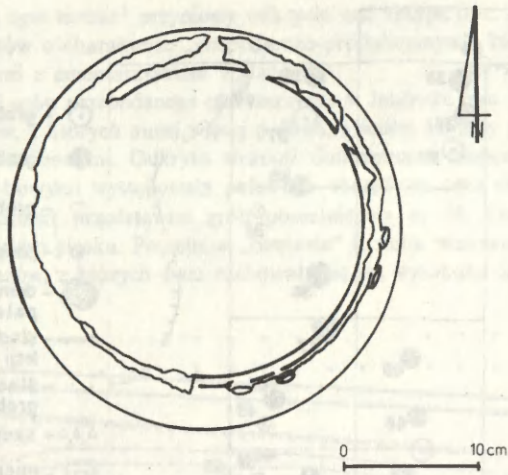
Situation plan of the excavation trenches at Janówek, Skrzyszew commune, Warsaw province.
Cemetery (site I), “domestic-production” complexes (site I/A)

¹ Prace wykopaliskowe w Janówku, gm. Skrzyszew, woj. stołeczne, rozpoczęte zostały przez Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie w 1976 r. i trwały do 1978 r. włącznie. Ponieważ w latach następnich teren wykopalisk stał się zamknięty (użytkowany przez instytucję wojskową), miały one charakter doraźny.

Ryc. 3. Janówek, gm. Skrzyszew, woj. stołeczne. Plan cmentarzyska (stan. I)

Plan of the cemetery (site I)

Ryc. 4. Janówek, gm. Skrzyszew, woj. stołeczne. Stan. I, plan grobu popielnicowego nr 16
Plan of urn grave no 16

Ryc. 5. Janówek, gm. Skrzyszew, woj. stołeczne. Kądział lniana z grobu nr 16
Flax fibre from grave no 16

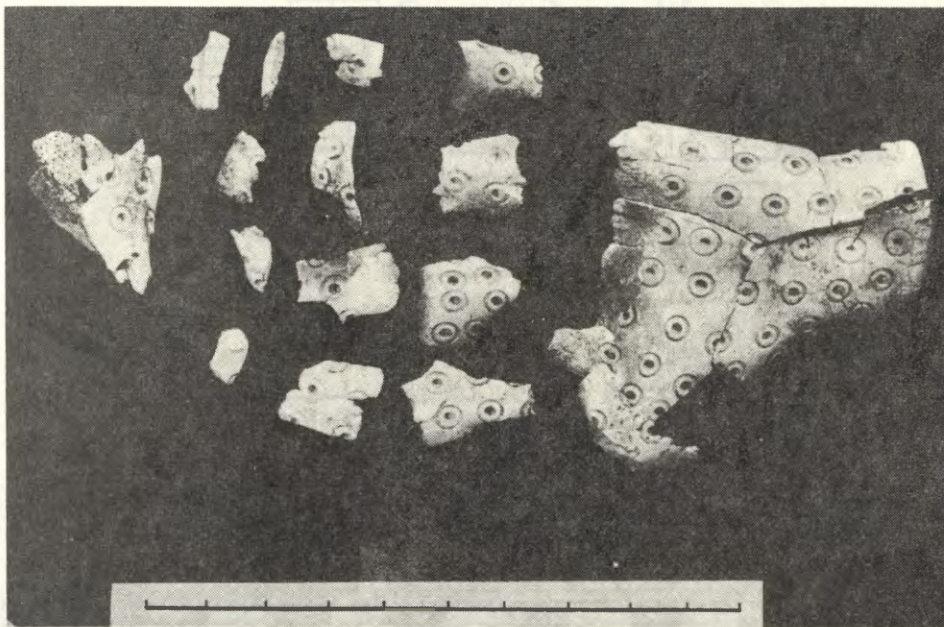
przebiegającej u nasady szyjki (ryc. 4). Przeprowadzona analiza antropologiczna (Pracownia Antropologiczna PMA) materiału kostnego wydobytego z popielnicy, który wypełniał ją do 3/4 wysokości, wykazała szczątki ludzkie jasnobrunatnej barwy, średnio przepalone, o niewielkich rozmiarach. Świadczyć one mają o obecności dwóch osobników. Do osobnika płci męskiej w wieku *adultus* (około 25 lat) należeć miały liczne fragmenty czaszki ze szwami wykazującymi „początki wewnętrznej obliteracji oraz szkieletu postkranialnego, całkowicie zosyfikowanego”. Wszystkie one są „zharmonizowanej, silnej budowy i urzeźbienia”. Szczątki reprezentujące drugiego osobnika były znacznie słabszej budowy i ich stopień skostnienia nie był całkowity. Ich charakterystyczne cechy morfologiczne przemawiają za płcią żeńską, a stopień „osyfikacji szkieletu oraz otwarte szwy czaszkowe i stan zachowanego uzębienia przemawiają za wiekiem *juvenis* późny w granicach 16-20 lat”.

W ułożeniu kości popielnicy zachowany był pewien porządek anatomiczny, z tym że szczątki kostne osobnika męskiego znajdowały się w górnych partiach, natomiast kobiety leżały na spodzie. Owe specjalistyczne badania przeprowadzono metodą „warstewkowego” wyjmowania zawartości popielnicy.

Z wnętrza popielnicy wydobyto drobne fragmenty przepalonych przedmiotów z brązu i masy szklistej oraz pozostałości kądzieli lnianej (ryc. 5), która wystąpiła pomiędzy kośćmi kobiety. Wśród szczątków kostnych mężczyzny znaleziono zdeformowaną od ognia oprawkę kościaną z ornamentem kółkowym (ryc. 6).

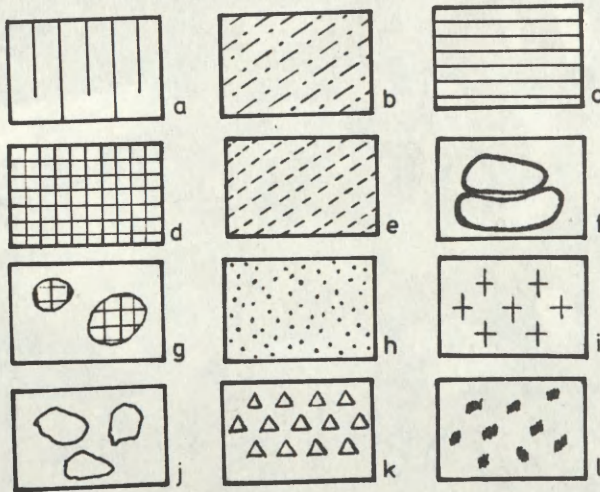
Wykonana w Instytucie Włókiennictwa w Łodzi ekspertyza kądzieli lnianej (ryc. 5) wykazała, że jest to „włókno lniane techniczne, po usunięciu paździerzy, zesane, lecz nie bielone, pektyny rozłożone. Część kądzieli, a nie tkaniny. Nie poddane na działanie ognia...”.

Pewną oryginalność przedstawiał również grób kłoszowy nr 20, który pojawił się w czystym piasku na głębokości 0,5 m. Smukły kłosz kształtu jajowatego nakrywał niską „przysadzistą” popielnicę, która przykryta była niewielką miseczką. Wypełniał ją do 1/2 wysokości miał kostny

Ryc. 6. Janówek, gm. Skrzyszew, woj. stołeczne. Oprawka kościana z ornamentem kółkowym, z grobu nr 16

Bone mount ornamented with circles from grave no 16

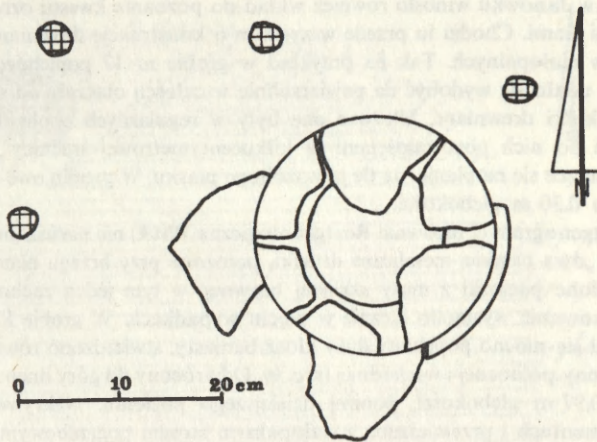

Ryc. 7. Janówek, gm. Skrzyszew, woj. stołeczne. Stan. I. Profil grobu nr 43

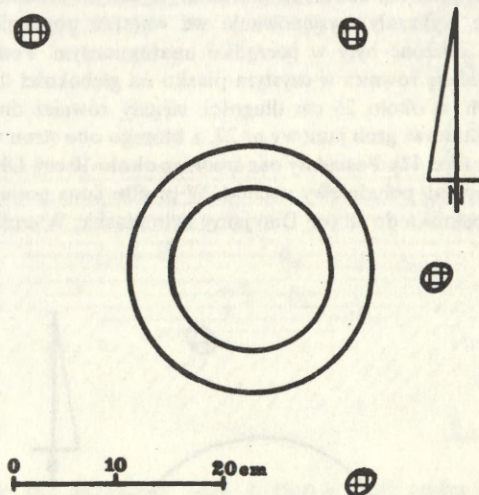
Legenda (dotyczy rys. od nr 7 do nr 13): a – próchnica jasnobrunatna; b – piasek brązowy; c – ziemia brunatnoszara; d – czarna ziemia przepalona; e – piasek żółty – calec; f – żarna kamienne; g – ślady po drewnianych palikach; h – polepa; i – przepalone szczątki kostne; j – kamienie; k – ceramika; – węgle drzewne

Profile of grave no 43. Key (for figs 7 to 13):

a – light brown humus; b – brown sand; c – brownish-grey earth; d – burnt black earth; e – yellow sand, primary ground; f – quernstones; g – traces left by wooden stakes; h – daub; i – cremated bones; j – stones; k – pottery; – charcoal

Ryc. 8. Janówek, gm. Skrzyszew, woj. stołeczne. Stan. I. Plan grobu nr 17
Plan of grave no 17

Ryc. 9. Janówek, gm. Skrzyszew, woj. stołeczne. Stan. I. Plan grobu nr 21
Plan of grave no 21

przemieszany z piachem. Jego powstanie przypisuje się mieleniu spalonych szczątków kostnych na żarnie kamiennym przed złożeniem ich do wspomnianej popielnicy.

Natomiast w grobie popielnicowym nr 43 duża popielnica nakryta misą zaopatrzoną w cztery małe uszka stała na przepołowionym żarnie kamiennym. Fragmenty owego żarna jakby spinały dno popielnicy, stwarzając jej statyczność (ryc. 7). Zniszczone żarno kamienne wykorzystane zostało w celach pogrzebowych. Owa popielnica wypełniona była do 2/3 wysokości szczątkami przepalonych kości ludzkich, które znajdowały się w stanie nienaruszonym. Na wierzchu szczątków kostnych, których stan zachowania pozwala przypuszczać, że były one przemywane przed złożeniem do popielnicy, znajdował się drobny fragment ozdoby brązowej.

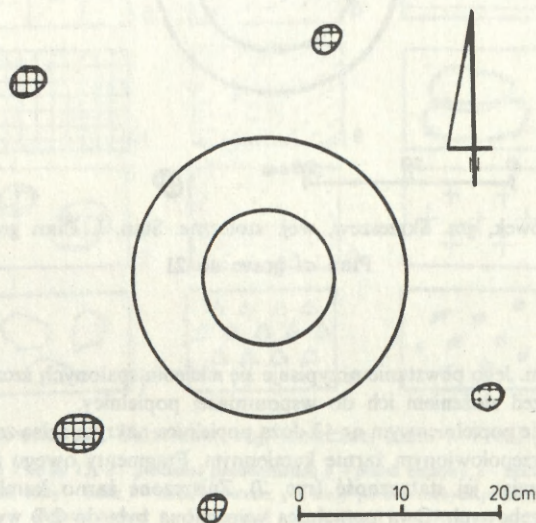
Cmentarzysko w Janówku wniosło również wkład do poznania kwestii oznaczania pochówków na powierzchni ziemi. Chodzi tu przede wszystkim o konstrukcje drewniane, które otaczały miejsca pochówków ciałałpalnych. Tak na przykład w grobie nr 17 popielnicę (którą pomimo obandażowania nie udało się wydobyć na powierzchnię w całości) otaczały od strony zachodniej i północnej cztery kołki drewniane. Ułożone one były w regularnych około 0,20 m odstępach (ryc.8). Dzisiejszymi po nich pozostałościami są kilkucentymetrowej średnicy regularne czarne plamy, wyraźnie rysujące się na planie, na tle jasnożółtego piasku. W profilu owe ślady po kołkach dochodzą do około 0,30 m głębokości.

Wykonany rentgenogram (Pracownia Rentgenologiczna PMA) nie naruszonego wnętrza owej popielnicy wykazał „dwa cienkie, metaliczne druciki, położone przy brzegu naczynia”. Poza tym stwierdzono przepalone paciorki z masy szklistej barwnej, w tym jeden zachowany w całości.

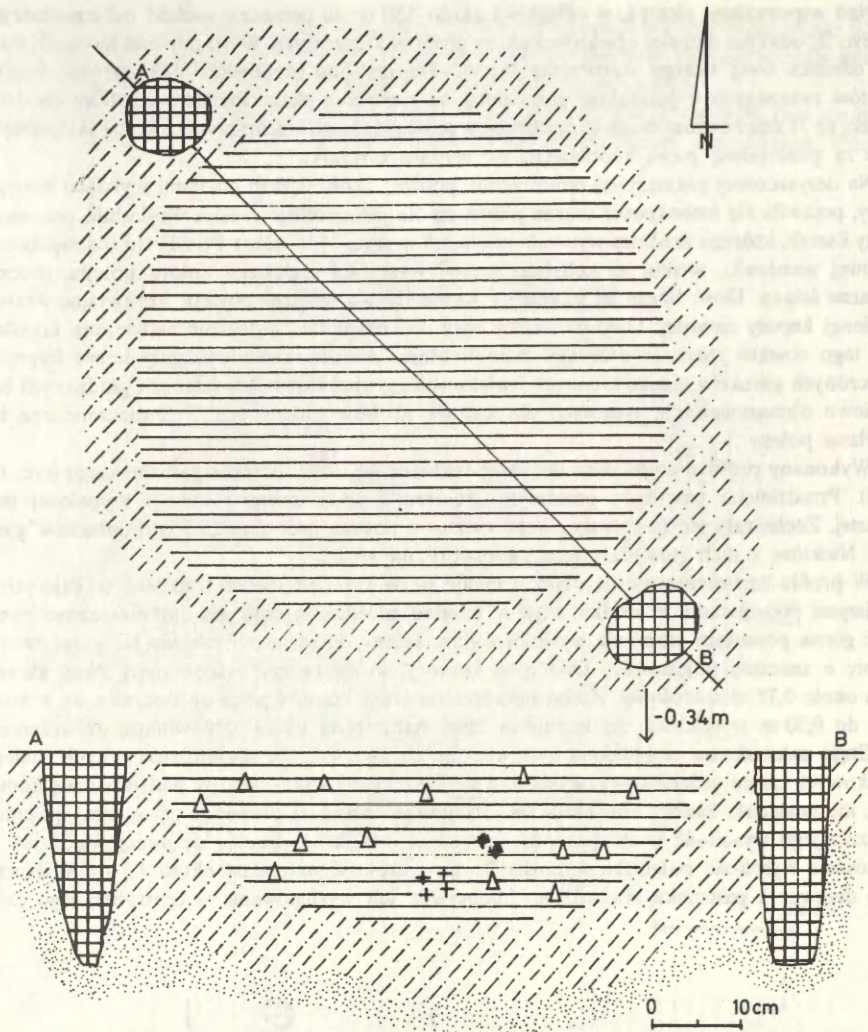
Podobne okołkowanie wystąpiło łącznie w pięciu wypadkach. W grobie kloszowym nr 21, w którym znajdował się mocno popękany duży klosz baniasty, stwierdzono również cztery kołki, otaczające go od strony północnej i wschodniej (ryc. 9). Odwrócony do góry dnem klosz stał w piachu na poziomie 0,97 m głębokości, poniżej dzisiejszego poziomu. Nakrywał on popielnicę zachowaną w fragmentach i przemieszaną z ciałałpalnym stosem pogrzebowym. Naczyni grobowych nie udało się wydobyć w całości na powierzchnię. W profilu wspomniane kołki wyraźnie rysowały się czarnymi smugami, o około 35 cm długości, czyli sięgały poziomu dna grobu.

Najpełniej ze wszystkich stron ujawniły się ślady po pięciu kołkach w grobie kloszowym nr 22, jednak i w tym wypadku nie widać było regularności w ich rozplanowaniu (ryc. 10). Klosz nakrywał popielnicę dwustożkową, zdobioną charakterystycznym ornamentem „paznokciowym”. Badania antropologiczne wykazały występowanie we wnętrzu popielnicy szczątków kostnych jednego osobnika, które ułożone były w porządku anatomicznym. Podobnie jak w sąsiednim grobie 21, klosz znajdował się również w czystym piasku na głębokości 0,97 m (reper). W profilu czarne smugi po kołkach, o około 25 cm długości, sięgały również dna grobu.

Wyjątkową pozycję stanowi grób jamowy nr 27, z którego obu stron wystąpiły na planie dwa wyraźne ślady po słupach (ryc. 11). Posiadały one średnicę około 10 cm. Ułożone były naprzemiennie po linii północny zachód, południowy wschód. W profilu jama posiadała kształt nieckowaty i osiągała zagłębienie wypełniska do 38 cm. Dno jamy było płaskie. W części centralnej wypełniska

Ryc. 10. Janówek, gm. Skrzyszew, woj. stołeczne. Stan. I. Plan grobu nr 22
Plan of grave no 22

Ryc. 11. Janówek, gm. Skrzyszew, Stan. I. Plan i profil grobu jamowego nr 27
Plan and profile of pit grave no 27

jamy znaleziono niewielką bryłkę zbitych z ziemią cząstek przepalonych kości ludzkich. Drobne ułamki ceramiki występowały po całym wypełniku. Wspomniane ślady po słupach sięgały w profilu do około 0,50 m głębokości.

Wspomnieć również należy o grobie popielnicowym nr 28, który obsypany był stosem pogrzebowym. Na głębokości 0,82 m, pojawiła się dobrze zachowana duża misa, która nakrywała niewielkich rozmiarów popielnicę, bogato zdobioną na brzuścu. W bliskim sąsiedztwie owej misy, na tym samym poziomie wystąpiły w czystym piasku cztery ślady kołków, które otaczały ją półkoliście od strony północnej i zachodniej (ryc. 12). Popielnica do 2/3 swej wysokości wypełniona była szczątkami przepalonych kości, jednak nie kompletnymi, jednego osobnika (kobieta ?) w wieku późny *juvenis*-wczesny *adultus* (17-25 lat). Pozostałe reszki stosu pogrzebowego obsypywały misę z popielnicą i rozrzucone były po całej jamie grobowej. Popielnicy nie udało się wydobyć na powierzchnię w całości.

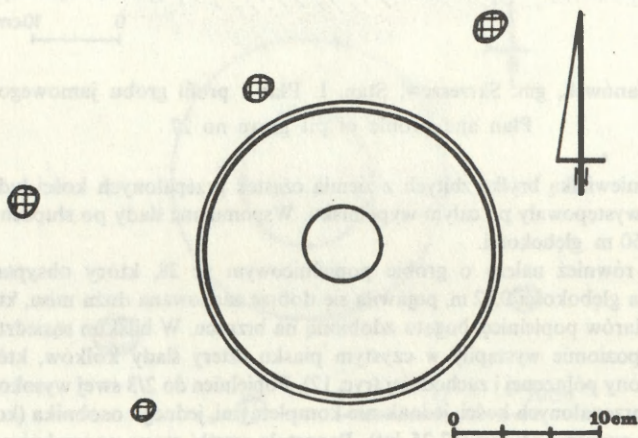
Nad wspomnianą skarpy, w odległości około 150 m na północny wschód od cmentarzyska (por. ryc. 2), odkryto dziesięć obiektów kultury grobów kloszowych. Wystąpiły one na około 5-arym odcinku owej skarpy starorzecza Narwi. Tworzą one (stanowisko 1/A) pewne skupisko obiektów związanych z produkcją garncarską na niewielką skalę. Przede wszystkim chodzi tu o obiekt nr 71 (zachowana ciągłość numeracji w nawiązaniu do cmentarzyska), który skłaniamy się uznać za pozostałość pieca kopulastego do wypału ceramiki.

Na oczyszczonej piaszczystej powierzchni, poniżej około 0,30 m poziomu wysokiej krawędzi skarpy, pojawiła się intensywnie czarna plama na tle jasnożółtego piasku. Posiadała ona niemal kolisty kształt, którego średnica wynosiła około 1,5 m (ryc. 13 – plan). Po zdjęciu dziesięciocentymetrowej warstewki, wokół jej kolistego zarysu wystąpiła ceglatego koloru polepa, tworząca regularne ściany. Dość liczne jej fragmenty wystąpiły we wnętrzu obiektu, sprawiając wrażenie zawalonej kopuły ziemnej. Owe fragmenty były niekompletne, widocznie nadziemna kopulasta część tego obiektu zniszczona została bezpowrotnie. W rumowisku wystąpiły liczne fragmenty potłuczonych garnków cienkościennych i większych „grubej roboty”, o ścianach gładzonych bądź częściowo obmazywanych, typowych dla kultury grobów kloszowych. Przemieszane one były z bryłami polepy.

Wykonany profil ujawnił dwie wyraźnie różniące się części obiektu garncarskiego (ryc. 13 – profil). Przedzielone one były poziomym „rusztem”, wykonanym z mocno wypalanej masy gliniastej. Zachowały się fragmenty owego rusztu w postaci grubych (2,5-3 cm) „placków” glinianych. Niektóre z nich posiadały znaczne otwory na wylot.

W profilu zachowana partia obiektu rysuje się w kształcie dwóch trapezów stykających się mniejszymi podstawami w środku, czyli w miejscu przedzielającego ich domniemanego rusztu. Część górna posiadała starannie wylepione gliną ściany, które rozchylały się ku górze tworząc komorę o znacznej pojemności. Dno owej komory, którą tworzył wspomniany ruszt gliniany, miało około 0,75 m szerokości. Zachowana ziemna część komory pieca uwidoczniła się w profilu tylko do 0,30 m wysokości. Jej kopulasta część nadziemna uległa całkowitemu zniszczeniu.

Część paleniskowa wypełniona była węglami drzewnymi. Nie stwierdzono innych znalezisk zabytkowych. Jama paleniskowa, wykopana w piaszczystej ścianie skarpy pod właściwą komorą pieca, nie posiadała żadnej obróbki ścian. Na uwagę zasługują proporcje ścian jamy paleniska, zwłaszcza jego wysokość w stosunku do szerokości dna, które szacują się mniej więcej jak 1:3. Mianowicie wysokość paleniska wynosiła 0,5 m, szerokość natomiast około 1,7 m. Wybierając węgle drzewne z paleniska stwierdzono intensywne ich występowanie w centralnej jego części,

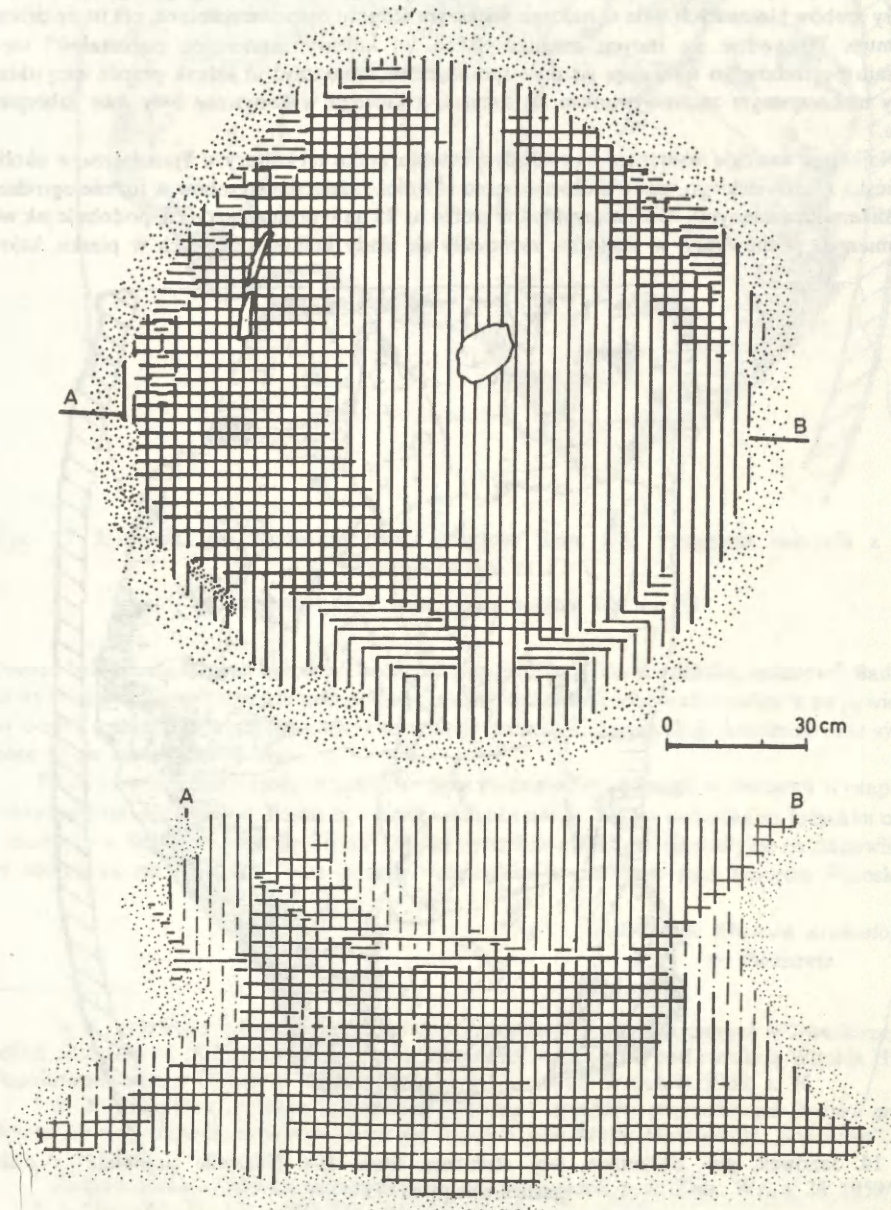

Ryc. 12. Janówek, gm. Skrzyszew, woj. stołeczne. Stan. I. Plan grobu nr 28

Plan of grave no 28

odpowiadającej szerokości rusztu, czyli około 0,75 m. Podkopane na szerokość około 0,5 m, po obu stronach, boki jamy paleniskowej w czystym piasku stanowiły przypuszczalnie miejsca na podsuszanie „zmagazynowanej” odpowiedniej ilości drewna opałowego.

Ceramika pochodząca z tego obiektu produkcyjnego zachowała się wyłącznie w fragmentach. Tworzą ją naczynia o charakterystycznych chropowaceniach powierzchni. Przeważają

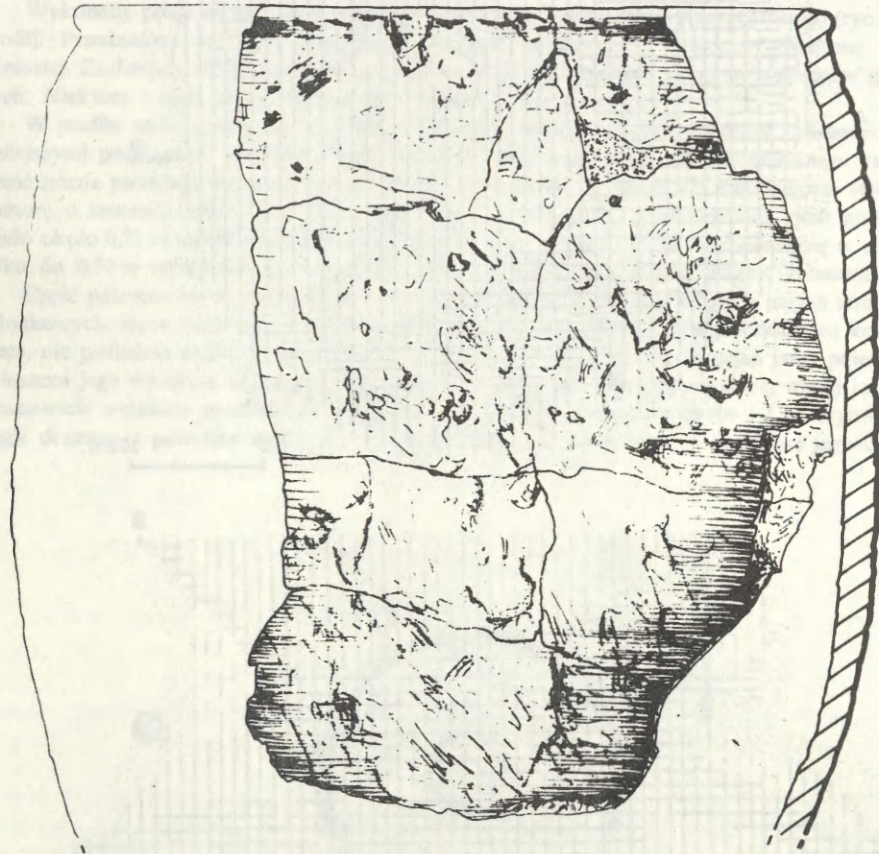
Ryc. 13. Janówek, gm. Skrzyszew, woj. stołeczne. Stan. I/A. Plan i profil pieca garncarskiego, obiekt nr 71

Plan and profile of pottery kiln, feature no 71

egzemplarze o smukłych kształtach, zbliżonych do jajowatych”. Na uwagę zasługuje u tego typu naczyń staranne wygniatanie palcami krawędzi wylewu (ryc. 14). Tak uformowane krawędzie naczyń stały się częstym obiektem starannego zdobienia, na przykład w postaci naprzemianlegle przebiegających ukośnych nacięć (ryc. 15).

Zaobserwowane w Janówku oznaczenia grobów na powierzchni ziemi przez otaczanie ich palikami zdaje się wskazywać, że stosowanie owych zabiegów zabezpieczających przez ludność kultury grobów kloszowych było w znacznie większym stopniu rozpowszechnione, niż to się dzisiaj przyjmuje. Wprawdzie na innych cmentarzyskach tej kultury² materialne pozostałości tego zwyczaju pogrzebowego ujawniają się dość sporadycznie, tłumaczyć to jednak przede wszystkim należy niekorzystnym zachowywaniem się drewna, z którego wykonywane były owe zabezpieczenia.

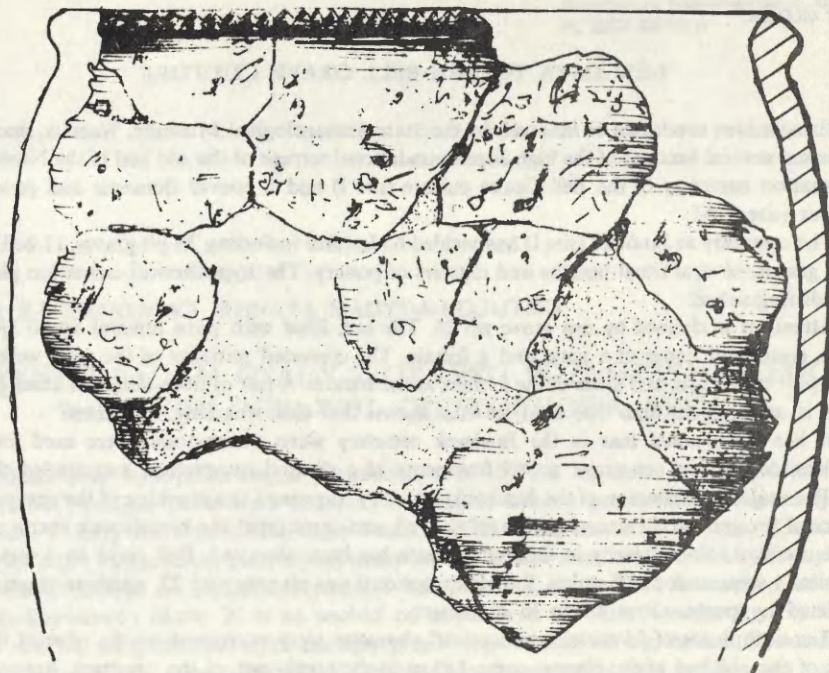
Najbliższe analogie występują na rozległym cmentarzysku tej kultury w Transborze, w okolicy Mińska Mazowieckiego, gdzie zaobserwowano również zaznaczanie grobów w formie ogrodzenia palikami drewnianymi. Tak na przykład w grobie nr 25 na tym cmentarzysku, podobnie jak we wspomnianych pochówkach w Janówku, zachowały się ślady kołków tkwiących w piasku, które

Ryc. 14. Janówek, gm. Skrzyszew, woj. stołeczne. Stan. I/A. Naczynie „jajowate” z pieca garncarskiego nr 71

Ovoid vessel from pottery kiln no 71

² J. Michalski, *Ślady naziemnych oznaczeń pochówków w kulturze grobów kloszowych*, WA, t. 62: 1977, z. 2, s. 137-145.

Ryc. 15. Janówek, gm. Skrzyszew, woj. stołeczne. Stan. I/A. Fragment naczynia z pieca garncarskiego nr 71

Fragment of a vessel from pottery kiln no 71

pozostały z nieregularnych ogrodzeń bądź, jak przypuszcza Alina Kietlińska, szałasów³. Badaczka ta wyróżniła w Transborze trzy podstawowe rodzaje oznaczeń grobów ciałałpalnych na powierzchni ziemi⁴, a mianowicie miały to być konstrukcje drewniane, konstrukcje kamienne oraz sypanie kopczyków nad pochówkami.

Piece kopulaste do wypału ceramiki o typie zbliżonym do naszego w Janówku wystąpiły na niektórych osadach kultury łużyckiej z wczesnej epoki żelaza. Tak na przykład na łużyckim osiedlu obronnym w Sobiejuchach koło Żnina⁵. Mniej wyraziście obiekty te ujawniły się na stanowisku 17 w Biskupinie na Pałukach⁶ oraz grodzie halsztackim w Jankowie nad Jeziorem Pakoskim⁷.

Państwowe Muzeum Archeologiczne
w Warszawie

³ A. Kietlińska, *Obyczaje grzebalne ludności kultury grobów kłoszowych w Transborze, pow. Mińsk Mazowiecki*, „Szkice z najdawniejszej przeszłości Mazowsza”, pod redakcją Witolda Hensla, Popularnonaukowa Biblioteka Archeologiczna PTA, nr 14, Wrocław 1968, s. 76.

⁴ A. Kietlińska, *Niektóre zagadnienia dotyczące obrzędów pogrzebowych kultury grobów kłoszowych na podstawie cmentarzyska we wsi Transbór, pow. Mińsk Mazowiecki*, „Światowit”, t. 21: 1955, s. 147-160.

⁵ Z. Bukowski, *Łużyckie osiedle obronne w Sobiejuchach, pow. Żnin, WA*, t. 26: 1959/1960, z. 3/4, s. 201, ryc. 11, 12, s. 202-203, ryc. 14, 15, 16.

⁶ R. Miklaszewska, *Sprawozdanie z badań na stanowisku 17 w Biskupinie, pow. Żnin, WA*, t. 26, z. 3-4, 1959/1960, s. 187.

⁷ J. Ostoja-Zagórski, *Gród halsztacki w Jankowie nad Jeziorem Pakoskim*, Wrocław 1978, s. 101.

JERZY GŁOSIK

NEW DATA TO THE BELL GRAVE CULTURE

Excavations conducted at Janówek by the State Archaeological Museum, Warsaw, since 1976, comprised several hectares of the high suprainundational terrace of the old bed of the Narew, with a cremation cemetery of the Bell Grave culture (site I) and a coeval domestic and production complex (site I/A).

The cemetery at Janówek (site I) has yielded 65 features including 33 pit graves, 11 bell graves, 7 urn graves, several ritual hearths and clusters of pottery. The hypothetical cremation place has been distinguished.

Attention is claimed by urn grave no 16. The urn, filled with pyre remains up to 3/4 of its height, contained bones of a male and a female. The cremated remains of the male were in the upper part of the urn, and those of the female, at the bottom. A tuft of fibre disclosed among female bones is an unusual find. The analysis has shown that this was raw flax fibre.

It has been noted that in the Janówek cemetery worn quernstones were used for ritual practices, namely in urn grave no 43 fragments of a disused quernstone surrounded the urn.

The major contribution of the Janówek cemetery concerned the marking of the graves on the surface of the ground. In several graves (of the bell, urn or pit type) the burials were surrounded by wooden stakes. No regularity in their occurrence has been observed. Bell grave no 5 was almost completely surrounded by 5 stakes. Rather exceptional was pit grave no 27, which on two sides was protected by posts, about 10 cm in diameter.

Ten complexes of "domestic-production" character were examined on the edge of the high scarp of the old bed of the Narew, some 150 m to the north-east of the cemetery. Among these, remains of a domed pottery kiln (feature no 71) have been discovered. Only the sunk-in portion of the kiln have been preserved in the form of daub and pottery debris representing the lower part of the destroyed overground dome. The walls of the kiln chamber were carefully lined by burnt clay, now preserved as brick-coloured daub. Beneath was the fireplace filled with pieces of charcoal. Fragments of the grate have survived as thick perforated pieces of daub. Because of the poor preservation of the feature, it is not possible to describe it in detail.

The features excavated at Janówek near Nowy Dwór Mazowiecki, associated with the Bell Grave culture, can be dated to the Early and Middle La Tène period of the Iron Age.